

Biblioteka
NASLIJEDE

TIM *press*

Biblioteka
NASLIJEĐE

Mitchel P. Roth
Oko za oko
Globalna povijest zločina i kazne

Naslov izvornika
AN EYE FOR AN EYE
A Global History of Crime and Punishment

Copyright © Mitchel P. Roth 2014
All rights reserved

© za hrvatsko izdanje:
TIM press, Zagreb
Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14;
E-mail: tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-21-6

Mitchel P. Roth

OKO ZA OKO

Globalna povijest zločina i kazne

S engleskoga preveo

Damir Biličić

Zagreb, 2016.

*Knjigu posvećujem svima
koji su pogrešno optuženi,
osuđeni i kažnjeni tijekom
višetisućljetne povijesti*

Sadržaj

Uvod	7
1. Zločin i kazna: U početku	19
2. Uspon pravnih tradicija	51
3. Zločin u svijetu koji se mijenja: od feudalizma do grada i države	85
4. Transformacija kažnjavanja i uspon kaznionica	113
5. Cestovni razbojnici, banditi, pljačkaši i ostali: skupine kradljivaca i počeci organiziranog zločina	151
6. Zabrane, pirati, trgovci robljem, krijumčari droge i internacionalizacija zločina	181
7. Priroda današnjih ubojstava	209
8. Zločin i kazna u postkolonijalnome svijetu	239
9. Zločin i kazna u 21. stoljeću	277
Bilješke	321
Izbor iz bibliografije	353
Zahvale	359
Imensko kazalo	361
O autoru	365

Uvod

Prošlost nikada nije mrtva. Nije čak ni prošla.

William Faulkner: *Rekvijem za redovnicu*, 1. čin, 3. prizor (1951.)

Prošlost je strana, nepoznata zemlja. Ondje se stvari rade drukčije.

Leslie Poles Hartley: *Posrednik* (1953.)

Godine 2006. svjetski su mediji ponovno bružali o događajima unutar više zatvorskih sustava. Čovjek obično pretpostavlja da slijedi tužna priča o obespravljenosti i beznađu. Je li itko ikada čuo za "ugodnu i pozitivnu" zatvorsku priču? U većini slučajeva prva bi reakcija bila primjerena, budući da gotovo uopće nema neslaganja u vezi s time da se zatvori, nekad i danas, prečesto povezuju s lošom hranom i niskom razinom higijenskih uvjeta, pretrpanošću i pobunama, nasiljem i ponižavanjem, bandama i drugim negativnim pojavama. No ovaj se put radilo o razmjerno neuobičajenoj epizodi povezanoj s trojicom Izraelaca zatočenih u Švedskoj. U većini slučajeva zatvorenici, osobito izraelski zatvorenici zatočeni u drugim zemljama, svim silama žele iskoristiti mogućnost da ih se iz inozemstva prebaci u zatvor u domovini. No to ovdje nije bio slučaj. Kad su im je ponudili, sva trojica zatvorenika odbili su tu mogućnost, kao razloge navodeći povoljnije uvjete u skandinavskome zatvoru, u kojem su mogli uživati u "odrescima, seksu te privatnim i besplatnim prikazivanjima utakmica Svjetskog prvenstva". Ne zvuči li vam to dovoljno poticajno, nastavite čitati o dodatnim pogodnostima koje se

nude u tim zatvorima-hotelima s pet zvjezdica. Za početak su tu već spomenuti odresci, besplatna kabelska televizija i trodnevni posjeti bračnoga partnera u luksuznome apartmanu u sklopu zatvora. Tomu valja dodati i činjenicu da ne samo što svaki zatvorenik ima vlastitu ćeliju, nego i, uza sve ostale brojne pogodnosti, dvaput godišnje može šetati ulicama Stockholma (u pratnji policijskog vozila).¹

Ova je priča odabrana jer na mikrorazini pokazuje raznolikost samo jednog oblika kažnjavanja u dvjema vrlo različitim zemljama u istome razdoblju. Obje su zemlje među razvijenijima na svijetu. Stvar je u tome što bi se, ako postoje veliki nerazmjeri između načina kažnjavanja na toj razini i u ovom dobu, očekivalo da razlike budu još i veće kad se zločini i kazne uspoređuju u različitim dobima i iz globalne perspektive. Nastanak kaznionica i uvođenje zatvaranja tijekom prosvjetiteljskog razdoblja u 18. stoljeću prekretnica je u svjetskoj povijesti zločina i kažnjavanja. I dok je nanošenje bola ljudskome tijelu imalo određena ograničenja, pojam zatvaranja i dalje se razvija, a širom svijeta nastavlja se i eksperimentiranje s raznim oblicima uskraćivanja slobode, ograničeno tek financijama, tehnologijom i maštom. Primjeri običaja u zatvorima u Švedskoj i Izraelu u 21. stoljeću nude tek letimičan uvid u globalnu priču o zločinu i kazni. Ali sad već trčimo pred rudo.

Knjiga *Oko za oko* vodi čitatelja na ponekad nelagodno putovanje, upoznavanje kontinuuma zločina i kažnjavanja. Neki putnik kroz vrijeme po svoj se prilici ne bi prijavio na ovakvo putovanje, s obzirom na sva odrubljanja glava, vješanja, kamenovanja i druge odvratne prikaze kažnjavanja iz prošlosti i sadašnjosti. Postoji niz dobrih knjiga koje istražuju povijest zločina i kažnjavanja u određenim zemljama, religijama, područjima i na kontinentima, no nijedna knjiga do sada, osim priručnika od nekoliko svezaka, nije pokušala temi pristupiti iz globalne perspektive. Povijesna priča koja slijedi istražuje širok raspon zločina i oblika kažnjavanja koji su se razvili tijekom više tisućljeća.

Za potrebe ove knjige kažnjavanje se određuje (u povijesnim/pisanim zapisima) kao kazna koju, najčešće država, određuje prijestupniku koji je prekršio zakon. Povijesno gledano, pojam zločina razvijao se uglavnom istim smjerom kao i pojam grijeha. Biblija, Kuran i Tora bili su među onim prekretnicama koje su pridonijele racionalizaciji zločina pomoću pojmova grijeha i moralne prihvatljivosti. Zločin se razlikovao od grijeha (kršenja moralnog zakona), a oba oblika smatrala su se neprihvatljivim ponašanjem, po tome što se općenito smatra da

se zločinom krši neki pisani zakon. Kada je odgovornost za bavljenje zločinom s teoloških autoriteta prešla na državu i kada su svećenike zamijenili policajci, "grieh je nestao, budući da je dobio novi naziv i novog nadglednika".²

Ne postoji jednoznačan odgovor na pitanje "Što je zločin?". U najraširenijim tumačenjima zločin se izjednačuje s ružnim i neprihvatljivim ponašanjem, odnosno onim što bismo mogli nazvati antisocijalnim ponašanjem. No za potrebe ove knjige i radi njezine čvršće i smislenije strukture, zločin ćemo smatrati pravnim pojmom, odnosno pitanjem toga što jest, a što nije protivno zakonskim odredbama. Čitatelj će tako otkriti da zakoni koje određeno društvo ima u vezi sa zločinima daju velik uvid u ono što to društvo i oni koji njime vladaju smatraju temeljnim vrijednostima, moralom i načelima. Štoviše, u slučaju pojedinih kultura, prvi zapisi ili književnost ukazali su nam se u obliku pravila ponašanja i odredaba o držanju, često uz pripadajući sklop oblika kažnjavanja. Uglavnom se prihvaća da je kriminalizacija određenog oblika ponašanja postupan proces i da samo u razmjerno naprednim i profinjenim društvima možemo primijeniti kategoriju zločina i razlikovati prijestupe među osobama od državnog nasilja. U pretpovijesnim društvima prijestupnicima je sudila i kažnjavala ih zajednica. Iz globalne perspektive zločini se razlikuju kao i društva koja ih određuju, kako nekada, tako i danas. Ovome radu pogodovala je pozornost koja se posljednjih dvadeset godina pridaje povijesti zločina i kazne, pa ga stoga treba smatrati sintezom i pregledom ove teme tijekom više tisućljeća, a ne sveobuhvatnim priručnikom koji bi svakako nadmašio okvire samo jednog sveska.

O pretpovijesti zločina i kazne u najranijim fazama razvoja ljudskih zajednica možemo tek nagađati. Pojedine discipline pokušale su premostiti taj jaz tumačenjem mračne prošlosti na temelju zaključaka izvučenih iz opažanja o tradicionalnim kulturama neposredno prije prvih kontakata s Europljanima, temeljeći pretpostavke na takvim promatranjima. Do 14. stoljeća u Engleskoj nailazimo na vrlo malo podataka o ubojstvima i ostalim zločinima na osobnoj razini u preostalim dijelovima svijeta. Prema većini prikaza, tek s pojavom putujućih sudaca (engl. *eyres*) u 12. stoljeću u Engleskoj, zahvaljujući čemu su kraljevi suci povremeno dolazili u grofovije i bilježili pojedinosti o kažnjivim aktivnostima, započelo je sustavno proučavanje ubojstava i drugih zločina.³ Dakako, povijest zločina i kazne postaje lakše pisati s povećanjem količine pisane dokumentacije. I upravo tada povjesničar mora znati izdvojiti važno iz

prave poplave građe, za razliku od dubinskog kopanja po oskudnim dostupnim izvorima.

Društva najčešće razvijaju metode kažnjavanja koje su u skladu s njihovim kulturnim stavovima. Tako se primjerice azijska društva često služe javnim i pokaznim oblicima kažnjavanja, koje se smatra "poniženjem gorim od smrti". Nijedan oblik smrti nije izazivao više straha od onog koji je narušavao somatski integritet tijela. Tako je najveća kazna bila odrubljivanje glave (često uz druge oblike tjelesnog sakaćenja), jer se smatralo da tijelo valja pokopati netaknuto kako bi se duša valjano uzdignula.

Suprotno medijskome senzacionalizmu i fiksaciji popularne kulture na mnoštvo serijskih i masovnih ubojica, dugoročni dokazi upućuju na to da svijet zapravo postaje sigurniji.⁴ Još od osvita civilizacije, ljudi kao da iskazuju nevjerojatnu sklonost izazivanju pokolja i raznih krvoprolića, kao i osmišljavanju inovativnih oblika kažnjavanja onih koji su se ogriješili o mjerila doličnosti određene zajednice. Svaka je kultura razvila vlastito shvaćanje zločina i kazne, a čovjekovo ponašanje nevjerojatno je dosljedno i tijekom više tisućljeća kad je riječ o reagiranju na neprimjereno ponašanje, u čemu ga ograničuju tek tehnologija i mašta. Davno prije pojave pisanih zakona, društva su stvorila pravila i običaje za održavanje reda, kao i kazne kojima će zajednicu štititi od onih zlotvora koji ih ne poštuju. Istraživači tome ranom razdoblju pridaju niz različitih naziva, svim silama nastojeći izbjeći pogrdni naziv "primitivno". U neutralnijem i nepristranijem duhu, stručnjaci su skloniji doličnijim opisima, kao što su "pretpovijesni", "plemenski", "pretpisani", "pretkolonijalni" i tako dalje. U žarištu onoga što slijedi bit će proučavanje načina na koje društva određuju zločine i osmišljavaju kazne za svaki od njih. Vremenske i globalne varijacije u stavovima prema zločinu i kazni nude izvrsnu prizmu kroz koju možemo promatrati napredovanje čovječanstva.

Povijest zločina i kazne rad je u nastajanju, budući da nova otkrića povremeno naglavce izokreću već prihvaćene predodžbe. Zamislite samo shvaćanje babilonskih zakona prije nego što je 1901. otkriven Hamurabijev zakonik, ili egiptologije prije nego što je 1799. otkriven kamen iz Rosette koji je omogućio revolucionarni iskorak u dešifriranju hijeroglifa. Pisanje svake vrste "globalne povijesti" mora u obzir uzeti i činjenicu da za veći dio ljudske povijesti ne postoje pisani dokumenti. Čak je i u 21. stoljeću teško doći do relevantnih podataka o zločinu i kažnjavanju iz velikih i gusto naseljenih dijelova svijeta.